

У СТОЛЯРНІ.

ІЗ МОЇХ СПОМИНІВ.

I.

В житю мов у довгій дорозі: що з воза впало, те пропало. А спомини, мов затурбований хозяїн, ідуть по довгих літах тою дорогою і шукають-питають давно загубленого.

Мабуть і сліду вже нема з тої столярні на бориславським тракті в Дрогобичі, де мені довелося пробути перші три роки мого міського життя. То був старий домок у подвірю, відділений від вулиці троха показнійшим але дуже нехарним жидівським домом, та ще одною величезною жидівською халабудою, де містився шинок, а від потоку смердячого гарбарнею. Від заходу й полудня до нього припирав невеличкий огорок засаджений капустою, буряками та иншою невибагливою яриною. На подвірю перед домом стояли купи тертиць, верещали купи Жиденят; від вулиці доходив шинковий галас, а від гарбарні поганий сопух. Усі забудованя були деревляні, в низу гнилі, бо місце було вохке. Отсе було те окруженє, в якому пройшли перші три роки мого міського життя.

Се була та „станція у Кошицької“, про яку довгі тижні перед тим розмовляли мої родичі, наважившись дати мене до школи „до міста“. Ся Кошицька, властителька домика з огородом і столярської робітні, доводилася якоюсь своячкою — не знаю, чи мому батькови, чи матери, і мені веліли називати її „цьоцею“. Се була жінка середніх літ, значно поза 30, з слідами деякої краси на пожовклім та поморщенім лиці, незвичайно балакуча, як вагалом усі дрогобицькі реміснички. Була Русинка і ходила до

церкви, хоча не цурала ся й костела, любуючись особливо польськими кантичками, яких велику силу вміла на память і які залюбки співала при роботі.

Кошицькою звали її якось по старій памяти, по першім чоловіці, хоча тоді вона від кількох літ була замужем за Гучинським, значно молодшим від неї, що був колись челядником у її мужа і тоді ще закохав ся в ній. Потім він служив у війську, відбув італійську кампанію 1859 р. і знав оповідати про Венецію, хоча з його оповідань у мене не лишилось у памяти нічого цікавого. Там у Італії він одержав відомість про смерть свого давнього майстра і про те, що Кошицька поховала. Відтам він писав їй горячі любовні листи, які Кошицька ховала в своїй комоді в футочку в коробочці викладаній італійськими мушлями і привезеній мабуть самим таки Гучинським як пам'ятка з Венеції. Раз якось, в часі одної з частих сварок між старшою жінкою й молодшим мужем Кошицька видобула ті листи і веліла мені читати їх. Коли я, ледви слезбазуючи ті малограмотні вояцькі складання, дійшов до патетичного місця: „Jeżeli sie nie Kocham, abym sobie trzy razy nogę złamał!“ — Кошицька втираючи сльози крикнула до свого мужа:

— Ти гадаєш, що Пан Біг уже забув, як ти кляв ся? О, Пан Біг не забув, ні! Зломаєш ти собі ще ногу на гладкій дорозі, я тобі се мовлю!

Загалом Гучинський був хоч добрий робітник, але чоловік нічим незамітний. Для знайомих і сусідів він хоч і був „пан майстер“, а поза очі все лишив ся „чоловіком Кошицької“. Говорили, що вона якось піддурила і приманила його до себе, тай сам Гучинський у своїй обмеженій голові в часом мабуть зупинив ся на тій думці, бо нераз у сварці, парафразуючи звисне патетичне місце його венецького листа, викрикував:

— Wolalem sobie trzy razy w jednym miejscu nogę złamać, niż się ze starą babą związać!

Розмова в столярні звичайно йшла по руськи, хоча челядники бували Русини й Поляки; тільки Гучинський з жінкою в хвилях інтимних пертракцій говорив по польськи. Не знаю, які бували причини тих, звичайно досить голосних пертракцій, що иноді кінчили ся баталіями, по яких Кошицька день або два лежала в ліжку з головою пообв'язуваною мокрим рушниками. Чи Гучинський, молодий, незвичайно сангвінічний чоловік, давав Ко-

щицькій причину до заздрости, чи сам він був невдоволений тим, що не мав з нею дитин, сього не можу сказати. Здається, що його дразнило положення молодого мужа при старшій жінці, а може й почуте, що інтелігенцією, досвідом і енергією вона все таки держить верх над ним. Говорили, що по шлюбі їм пророковано незгідливе житє і йому швидшу смерть перед нею. Дві воскові свічечки, зовсім однакової довготи й грубости, приліплено на стіну над головами молодих, щоб горіли в часі пошлюбного обіду. Одна мала значити його долю, а одна її. Отже кажуть що полум'я обох свічечок раз-у-раз відверталося одно від одного в розбіжних напрямках, а нарешті його свічка згасла, догорівши ледво до половини. Я певний, що ся ворожба була першим жбихом холодної води на горячі мрії молодого Гучинського, коли взагалі у нього були які мрії, а не сама лише холодна спекуляція на столярську робітню полишену Кошицьким і невеличку реальність його вдови. Сам він був десь із західної Галичини і не приніс Кошицькій нічого, крім свого червоного лица, горячої крови, здорових, робучих рук та не зовсім приємної привички — напивати ся до п'яна що неділі. Обоє вони свято вірили в те, що пошлюбна ворожба мусить сповнитися, і від тої-ж першої хвилі свічки їх життя почали горіти кожда в инший бік. Сліди полум'я тих пошлюбних свічок ще видні були на деревляній стіні в робітні; їх ані не замазували вапном, ані не зіскоблювали: дві чорні смужки випалені в деревляній стіні, нерівної довжини та розбіжних напрямів, то був дійсний символ сього недібраного подружжя.

II.

Була неділя, ранок гарного осіннього дня. Я вийшов на вузьеньке подвір'я на затилю „цьогоциного“ домика — не на те просторе, спільне подвір'я, що лежало перед домом, а затильне, маленьке, ще бруднійше від передного, обведене парканом, повне гарбарського сопуху та смороду з зовсім примітивно уряджених виходків. В віддали на вежі церкви святої Трійці і в польськїм костелі радісно грали дзвони. Сонце палало ясно на безхмарому небі. В повітрі високо над отим смердючим та брудним гніздом уносила ся якась радість, якийсь празничний настрій. В моїй душі чув ся веселий шум ліса, плюскіт чистої річки, мерехтіли постаті селян у чистеньких білих сорочках і дівчат у червоних спідницях зі скиндячками на головах. Мене щось стисло за серце, мов чорний рак здоровим

щипом. Я весь стрепенувся; по мені пройшло неясне чуте, що той чорний рак, ухопивши мене тепер за серце, не попустить його вже ніколи.

Я вирнув крізь щілину паркана в один бік. За парканом був огород засаджений яриною: ті самі широколисті буряки, худі головки капусти та рідко розкидані бадия кукурузи, що й перед вікнами столярні. Два-три соняшники обертали просто до мене свої жовті, круглі цвіти, мов худі, від зависти пожовклі лиця. Зелений кріп вихапував ся зпоміж повзучих огірків. Пузатий писаристий гарбуз розвалив ся на грядці і грів до сонця свій соркатий бік. Між капустою пишала ся темно-зелена коноплина, сама одна, широко розгалужена та дорідлива, заввишки мало що не в хлопа, а завгрубшки в низу як держално коцюби. Я довго і не без подиву спочивав на ній очима: такої коноплини у нас на селі я не видав ніколи.

Далі за грядками йшов невеличкий садок з овочевими деревами. Червоні яблука пишали ся та румяніли ся до сонця; грушки обліпили гияку великої груші так густо, що листя майже не було видно за ними. Топенькі гиячки слив гнули ся під вагою темно-синіх сливок. Правдивий рай для дитячої фантазії! Правдивий, та ба, загороджений високим дощаним парканом, у якому не було ні фіртки, ні перелазу і в якому мені протягом тих трьох літ не довелось бути ані разу.

Як довго я вдивляв ся щілиною в той фантастичний рай — не тямлю. Та певно я й не швидко ще був би відірвав ся від нього, коли-б мене не був сполошив якийсь незвичайний шелест за другим парканом, тим, що відділював подвірє від ґарбарні. Я відірвав очі від щілини, крізь яку видно було огород із садом і заглянув у иньшу щілину. Там був зовсім відмінний вид. Малесеньке подвірє, з трьох боків обведене низькими, обдряпаними будинками ґарбарні, виглядало радше як огидливий сьмітник, ніж як подвірє. Клапті перегнилої соломи, косми худобячого волося, обструганого зі шкіри, купи ґарбарського вадна та товченого, переквашеного лубу, черепа з горшків та тарелів і одним-одніська дупласта, головата верба, у якої більша часть прутя на голові була вже зовсім зісохла, а на решті теліпалось рідке, передчасно пожовкле листє — ось що складало ся на зовсім непринадний пейзаж. Та не хибло й живої штафажі до нього. Невисокий парубок, Жидок, з довженими, майстерно в спіраль закрученими пей-

сами, з брудною ярмуркою на коротко стриженій голові, весь брудний і обшарпаний, з ідіотичним виразом на лиці, власне ніс на плечах прегарне красе телятко. Виніс його зпоза угла, з якогось незримого входу, що вів із гарбарні на се подвірє, і придвигавши на середину сьмітника, гепнув ним на землю. Тільки тепер побачив я, що на тім місці обік сього телятка лежало ще одно, біленьке з чорною латкою над очима. У обох звязані були всі чотири ніжки до купи; обое вони лежали тихо, безпомічно, не пручали ся, а тільки своїми синіми, меланхолійними очима гляділи немов у німім остовпіню на сю огидну нору, куди в невідомій цілі придвигав і закинув їх отсей Жидок. Та коли Жидок ізза холяви видобув здоровий, блискучий ніж і почав, ідіотично всьміхаючись, пробувати пальцем його вістре, телята якимсь дивним інстинктом зрозуміли, що їм грозить, почали пручатись і кидатись, а далі забегетали жалібно обое в один голос.

Жидок не зважав на се. Приступивши до одного телятка, він клякнув одним коліном на його тілі з такою силою, аж, здавалось мені, його реберця захрустіли. Теля відразу замовкло. Жидок узяв його голову, підніс її до гори і закрутив так, що мордочка оперлась о його коліно, а очі на момент зустріли ся з моїм поглядом. Потім звільна черкнув ножом по випруженій шийці. Острий ніж входив у тіло, дальше, глубше, поки зпід нього не вибризла рубінова струя крови, мінячись до сонця блиском дорогого кришталю. Різник перетявши за одним разом шию теляти до половини, виняв ножа з рани і обтер о голову теляти, яку в тій же хвилі кинув на землю. Теля почало кидатись, поки горяча кров косицею біла з його рани. Жидок дивив ся на ту кров з якоюсь демонською радістю, і знов на його лиці загрив ідіотичний усьміх. Він одною ногою наступив на розрізану шию теляти і придусивши її держав доти, доки кров уся не стекла в гній, а в тілі не стало ніякого руху. Тоді він прийняв ся майструвати так само й друге теля, яке за той час лежало німо, мов поранене якимсь диким страхом, лише широко роздуваючи ніздря і нюхаючи невичайний для нього запах горячої крови. А коли й друге теля було зарізане і Жидок настолочив і його шийку своєю катівською ногою, він немов підтанцювуючи обернув ся в тій поставі в пів обороту, лицем до мене, і меве мов кропивою опік його погляд, повний якоїсь безмисної, ідіотичної кровожадности, що вбиває з усьміхом і виявляє лиш одну нетерплячку, коли жертва надто

довго треплеть ся та обриває свого ката своєю кровю. Я відскочив мов опарений і побіг до хати.

— Тобі що такого? — запитала мене „цьоця“, що власне збирала ся йти до церкви.

— Нічого, — відповів я ледви чути.

— Ти чого так поблід? — допитувала вона.

— Я? — перепитав я і не кажучи нічого більше уткнув лице в свою скриньку, немов вишукуючи якусь потрібну мені книжку.

Цьоця не допитувалась більше і пішла до церкви. А я довго ще плакав, уткнувшись лицем у отворену скриньку та ніби шукаючи якоїсь книжки. В моїй уяві телянкали срібні дзвіночки, на червоній стяжці позавішувані на шнях таких самих білих та красеньких теляток, пишав ся зелений пастівник, по яким весело скачуть та пасуть ся вони, і чув ся жалібний рик їх материй, що тепер надармо шукають своїх діток. Як би то їх бідна фантазія могла уявити собі той безмір поганї, ту обридливу нору, той проклятий сьмітвик, на якому їм довелось пролити свою кров під ногою різника-ідіота!

III.

Житє в столярні йшло весело. Для мене, селянського сина, що привик чути вічні побоювання та бачити трівожну увагу на погоду, на хмари, на вітер, на мороз або спеку, на фази місяця, було новиною те рівне, веселе житє міського ремесника, відірване від природи й її примх, розмежоване зовсім иньшими межами, поділене по зовсім иньшій скалі. Що там мороз чи спека, слота чи погода, сїмба чи жива, оранка чи косовиця з їх ріжнородними відмінами та пригодами, з тисячними комбінаціями, — то тут переводило ся на далеко простійшу поділку: щотижневий торг у понеділок та роковий ярмарок на сьвятої Трійці. Ось і все. Поза тим монотонний прилив і відлив приватних замовлень: скрині перед весіллями, на придане для молодої, і труни перед похоронами. Скрині й труни, се були головні вироби столярні Гучинського. Тільки десь-колись трапляли ся колиски, прості шафи та мисники й такі-ж ліжка та крісла. Делікатніших меблів не роблено майже ніколи і хоча Гучинський хвалив ся, що „знає ся й на політурі“, то взявши ся раз робити політуровані рамці до образа, таки не вдав і натерши за міцно „припалив“ політуру і на рамі лишила ся темна, матова пляма.

В роботні були три варстати; працювали звичайно крім майстра два челядники і один термінатор. Челядники міняли ся досить часто і в моїй пам'яті задержали ся лише два-три профілі. Поперед усього пан Станіслав, молодий ще чоловік, таки дрогобицький міщанин, що недавно визволив ся у того таки Гучинського. Був се предобродушний, веселий і все вдоволений парубчак, з приємними, хоч троха грубоватими обрисами лица, співучий і жартовливий. Він скінчив був усі чотири нормальні класи у Василян і вмів мені про кожного з моїх учителів Василян оповісти якусь веселу анекдоту. Один давнійший ректор був скупий, складав гроші і мав звичай зашивати банкноти в ковнірі своїх переносених реверенд. По його смерті знайдено в його шафі кільканацять таких реверенд і роздано їх убогим жебракам. Деякі, не знаючи що робити з тими лахами, попродали їх за пару крейцарів онучкареви, та один, що троха знав ся на кравецтві, захотів зробити собі з неї камізельку, попоров її і знайшов гроші. Не кажучи про се нікому почав розпитувати інших жебраків, куди поділи свої реверенди. Довідавши ся, що вони в онучкаря, він звів ся одному поліціянтові, своєму далекому своякові, вбрав ся сам за Василянина і в супроводі поліціянта наскочив до онучкаревої халабуди, ніби то робити ревізію за покраденими реверендами. Переляканий Жид зараз віддав усі лахмани і рад був, що скараскав ся біди. А жебрак і поліціянт повипорювали гроші, поділили ся ними тай забрали ся Бог зна куди. Онучкар, здивавши незабаром потім одного з тих жебраків, почав докоряти йому, що продав йому крадену реверенду і мало не ввалив його в біду. Жебрак образив ся і потягнув Жида до монастиря, де йому потверджено, що реверенди не були крадені. Жид зо страхом оповів про доконану в нього ревізію, про поліціянта з шаблею і монаха в старій реверенді. Справа набрала серйознішого, таємничого вигляду. Ніякий монах із монастиря на ревізію не ходив; поліціянта, що буцім то був у нього на ревізії, онучкар не міг пізнати, „бо дуже тоді забояв ся“. На тім була би справа й покінчила ся, як би один братчик у старім, пошарпанім требнику, що належав до небіжчика скупаря, не був знайшов за оправою в хребті застромленої картки паперу, зложеної в трубку і записаної рукою покійника. На ній списані були ріжними часами всі суми, які вмів прибирати сей скупарь-ректор і які по черзі зашивав у кожду реверенду. Було того більше як двадцять тисяч. Вість про се рухнула по

місті. Така сума в тих часах у такій бідній, глухій містині, як Дрогобич (се було ще геть перед бориславським золотим потоком) видавалась чимось дуже великим. Онучкарь довідавшись, який скарб він мав у руках протягом мало не двох неділь, і як по дурному дав собі видерти його, з горя повісив ся. Поліція кинулась пошукувати того, хто робив ревізію в онучкаря, але все було даремне. Лише жебраки віднайшли по кількох літах свого бувшого товариша, що зробив ся заможним господарем, мав жінку й дітей і пізнавши своїх колишніх кумпанів гостив їх пару день та обдарував щедро. Про реверенди не згадував, а коли питали його, як се стало ся, що він так забогатів, відповів коротко:

— Так Бог дав!

А потім помовчавши додав:

— Можу присягнути, що я нікого не вбив, не обрабував, не скривдив. Таке моє щастє було!

Чи вірили жебраки, чи не вірили його словам про те, що він нікого не скривдив, але останнє реченє переконало їх вповні: таке було його щастє! Вони не видали свого колишнього товариша, тай зрештою що могли йому закинути?

Такі і тим подібні анекдоти любив оповідати пан Станіслав особливо вечером, „по фаєранті“, коли майстер виходив до цехової господи, старший челядник ішов до дому, а майстрова поралась у кухні. Тоді ми три: пан Станіслав, термінатор Ясько і я сідали на лавочці коло печи або на варстатах і починала ся безконечна розмова. Ті два, міщухи, розпитували мене про село та сільське жите, а я знов розвішував вуха слухаючи їх оновідань, жартів, вигадок та дотепів. Найбільше імпонували мені, недосвідченому ще школяреви, ті чисто школярські штучки та дотепи, яких багато знав пан Станіслав. То подасть мені польське реченє, яке можна читати і в зад і в перед, і все вийде те саме: *kobyła ma mały bok*. То напише 12 нуль і з них при помочи дописуваних тут і там черток зробить реченє: *pogoda od boga*. То скаже реченє буцім то зовсім польське, а потім показує, що воно зложене з самих німецьких слів: *on bieг bez las*, а *ja za nim* (*on = ohn', bieг = bieг', bez = bös, las = lass, a = auch, ja = ja, za nim = san ihm*). То розповідає, як давнійше Німці перекладали на свою мову назви руських міст: Перемишль = *Durchdenken*, Мостиска = *Brückendrücken*, Дрогобич = *Zweitepeitsche*, Самбір = *Selbstwald* і т. д. Потім знов сходили ми на язові штуки

в роді того, щоб швидко вимовляти без помилки такі фрази, як: „Nie pieprz Pietrze wieprza pieprzem, bo przepieprzysz Pietrze wieprza pieprzem“, або „Fritz frisst frische Fische, frische Fische frisst Fritz“, або „Przeleciały trzy pstre przepierzyce przez trzy piękne kamienice“. Тяплю, як я не раз цілими вечорами ломав собі язик виучуючи ті фрази. Зі свого боку я заімпонував пану Станіславу своєю штукою — вимовити одним духом дванацять раз не помилившись ся фразу: „Цебер цебер полуцебер переполуцеберив ся“. Хоч і як мучив ся він і малий Ясько над вивченням сеї фрази, то про те сказати її дванацять разів одним духом без помилки не зміг жаден із них.

Мушу сказати, що пан Станіслав, хоч любив дотепи, не мав у собі ані тїни цинізму, оповідав усе весело та живо, але ніколи безсоромно і загалом поводив ся як чоловік поважний. Такий сам поважний, хоч веселий тон панував у столярні в часі роботи, особливо в присутності майстра. Один із старших челядників, здається, по прозвищу Чемеринський, що називав себе „меблевим столярем“, любив оповідати давні цехові історії. Про челядника, що замандрувавши відкись хотів стати майстром у однім місті; там веліли йому зробити майстерштік, а він протягом місяця, замкнувши ся в робітні, зробив чудовий вахляр, а на ньому була викладана барвистими дощечками ціла мука Спасителя в сценах. Про годинникаря, що зробив для свого міста премудрий годинник, із якого за ударом кожної години виходила иньша група ляльок і грала різні мелодії. Магістрат маючи у себе такий годинник та боячи ся, щоб майстер не зробив такого самого або ще й ліпшого кому иньшому, прирадив осліпити майстра та годувати його до смерті ласкавим хлібом. Коли йому вибрали очи, він заявив, що його годинник має в собі ще один секрет, якого доси він не вказав нікому; коли-б йому дозволили доторкнути ся машинерії, він пустив би в рух ще й сю останню, найкращу штуку. Магістрат згодив ся, майстра завели до годинника, отворили дверці до механізму, він віткнув туди два пальці, пошпортав щось — і механізм станув. Що потім намучились і намудрувались найріжнїйші годинникарі над тим механізмом, ніхто не вмів ані віднайти, де там було щось попсоване чи звихнене, ані пустити його на нову в рух.

Чемеринський був підстаркуватий уже чоловік, дуже маломовний. Він мандрував багато, та мабуть і витерпів багато, хоча

ніколи не згадував про свої пригоди. В основі його вдачі лежала велика добродушність, навіяна зверху якоюсь строгістю. Коли часом я, забавляючись у столярні, наробив надто багато шуму, Чемеринський не зупиняючись у роботі обертав на мене свої чорні, навислими бровами отінені очі і промовляв коротко:

Нагулють!
Тихо будь!

Такими ляпідарними віршами любив иноді промовляти. Що значило те початкове „Нагулють“, я так і не довідався ніколи. Та тямлю, що коли по кінці курсу, по екзамені я вернув з „премією“ — книжкою, яко „перший преміант“, і показав йому книжку, Чемеринський погладив мене по голові, помовчав довго, а потім якимсь радісно зворушенням голосом промовив:

Нагулють!
Здоров будь!

Жартів, сьміху від нього я не чув ніколи. Про те любив він слухати жартливих оповідань пана Станіслава і часом немов припечатував їх лаконічними увагами загального змісту, найчастіше зложеними також до вірша. Тямлю, як раз вислухавши довгу суперечку між майстром і майстровою, з яких кожде закидало другій стороні дурноту, а собі віндікувало розум, Чемеринський порушавши сивими вусами, обернув ся до пана Станіслава і промовив голосно:

Всі на одно йдемо:
Дурнями живемо,
Дурнями й умremo, —
В тім лише діло,
Щоб наше дуреньство
Иньшим під ніс не смерділо.

По тих словах майстер страшенно почервонів ся, сварка між ним і майстровою урвала ся, і хоча Чемеринському ні він ні вона не сказали нічого, то про те за пару неділь його відправили.

IV.

Окреме місце займає в моїх споминах термінатор Ясько Романський. Се був одинокий крім мене малолітній у домі і через те мій природний товариш. Живий, резолютний, острій на язик, та за те не надто прудкий до роботи, цинічний і без скрупулів у богатьох таких справах, які для мене були „предѣлъ его же не преи-

деши“, він був тип міського хлопця, повна супротивність того несмілого та боязливого селяха, яким був я. Не диво, що він перший впроваджував мене в многі деталі міської цивілізації, вчив мене розпізнавати час на годиннику, розрізнявати біте квадрансове від годинового, орієнтувати ся в місті, знаходити потрібні склепи, вулиці, майстерні, заклади. Під його проводом я в неділі й свята по полудни пускав ся на далекі передмістя Дрогобича, де у нього були свояки й знайомі. Іншим разом, коли треба було сидіти дома, а роботи не було, він учив мене мелодій польських колядок та інших кантичкових пісень, і часто сидячи в пустій столярні, похилені над заявленою старою кантичкою ми що сили викрикували звисний колядковий рефрен:

Hej, hej, jedni grali,
Drudzy tańcowali,
Pasterze — na lirze!

Від Яська пізнав я у-перве й ціну гроший. У селі я бачив, як усі дорожили грішми, побивались за ними, але який їх практичний пожиток, чим вони можуть бути для чоловіка, се лишалося мені тайною. Селяне купували за гроші дуже мало: сіль, перець, шкіру на чоботи — значить, річи нічим не принадні для моєї дитячої фантазії. Найбільша часть їх гроший ішла в якусь неясну для мене безодню, що звала ся „штайрантом“, що то про неї селяне говорили все з якимось острахом, так що й я привик бачити в ній щось страшне та нелюдяне. І коли в селі мені трапляло ся часом мати кілька крейцарів — звичайно заможнійші гості дарують господаревим дітям по крейцару або два „на обарінок“ — то я не знав, що робити з ними, і побавившись або губив їх, або віддавав мамі. Тут у-перве я пізнав вартість гроший як жерела різних приємностей. Ясько вчив мене промінювати гроші на цукерки, яблука, горіхи, оповідав про різні способи, як у місті заробляють ся і пускають ся гроші, характеризував заробітки жебраків, водноносів, шматярів та кістярів, перекупок, садівників і різних категорій того дрібного зарібного люду, що заселявав ту промислову частину Дрогобича, розложену довкола Бориславського та Трускавецького тракту, Солоного Ставка та Жупи. Тут не було ані просторих садів, ані огорідів засаджених цибулею, капустою, бараболею та огірками, що творять головне жерело доходу на Лішнянським, Задвірнім та Зварицьким передмістях. Тамошніх людей, на пів

рільники, а на пів міщан, тутешні ремесники підіймали на сьміх, називали цибулярами, передразнювали їх мягкий виговір:

— Цоловіце, цоловіце, може купите цибулецьки!

Під Яськовим проводом я заходив у тісні, темні хати тих ремесників та зарібників. У мене була знайома флячниця Якубова, що заробляла на хліб продаючи що понеділка горячі фляки на ринку, на підсіню. У неї був чоловік, якийсь ремесник, що рідко бував дома, але й тут було таке саме, як із моєю „ццоцею“: хоча Якубова була мала та непоказна жіночка, то в хаті очевидно був її верх, і в цілім сусідстві всі знали Якубову, а її чоловіка коли й згадував хто, то хіба як „чоловіка Якубової“. І загалом мушу сказати, що проживши вісім літ між дрогобицькими ремесниками та придививши ся їх життю зблизька, я виніс вражінє, що жінки в тих родинах займають коли не верховодне, то бодай рівнорядне становище з чоловіками, визначають ся інтелігенцією й енергією, а наді все вертким та невтомним язиком. Ні перед тим, ні по тім у моім життю я не чув, щоб хтось говорив по руськи так швидко, як деякі дрогобицькі передміщанки. Отся їх духова перевага над мужами пливе мабуть із того, що мужі — ремесники, змушені спеціалізуватись на одній, механічній, звичайно посидющій роботі, а корпаючи над нею день у день, тиждень за тижнем і рік за роком, тратять еластичність духа, енергію й оборотність; натомість жінки, на яких плечі спадає і хатне господарство і захід коло дітий і праця в огородці, а часто й переговори з партіями, що приходять за роботою, або продаж готового товару на торговлиці, власне набирають тих прикмет, що роблять їх верховідницями в домі.

Ясько вчив мене також міських забав, яких не знають сільські діти: гри в пилку, в кічку, пускати орла, ловити воробців на самотрісок. Правда, до тих забав я не був охочий, за те тим більше вдячний я був йому, що в осени що неділі водив мене в околиці Дрогобича, на Гірку, на ріку та на поля, де ми збирали достigliй та першим морозом приварений терен, який потім у столярні пекли й їли. Майстер Гучинський віднайшов у однім березі шерсткий а мягкий пісковець, що служив йому замість пумексу при гладженю дощок, і пераз посилав нас обох із Яськом по сьвіжий запас такого каменя. Іноді ми заходили в ліс і знаходили гриби; тут я був Яськовим учителем, знаючи ще з малечку від батька розпізнавати різні роди грибів добрих і „шалених“.

Ми збирали насіння різних трав для канарків та щиглів, яких майстер любив держати в клітках, або ходили з мішком по великі лісові мурашки, які „цьоця“ варила на купіль для себе, бо вже тоді терпіла на ревматизм у ногах, проживши звиш двацять літ у вохкій хаті на болотнистому місці. Пізнійша осінь доставляла мені з Яською иньших розривок на подвірю. З огорода викопували ярину, квасили капусту та огірки, на подвірю клали огонь, варили повила зі сливок, а в сїнех у иньшій кітлі варили карук із волових жил та з відпадків товарячої шкіри. Все се були роботи, яких я ніколи не видав у селі, і все те нове та цікаве для мене вмів Ясько вясняти та робити ще цікавішим своїми оповіданнями та дотепами.

Батько Ясків жив неподалеку від нас, мав свою хату й огород, а крім того ходив на заробок до „великої фабрики“ — рафінерії нафти та земного воску, що власне тоді була недавно збудована за Дрогобичем, на бориславськїм тракті над рікою. При якійсь експлозії йому попарило руки й ноги і ми оба з Яською що неділі відвідували його в шпиталю, — се були перші мої відвідини в тім домі болю та карболю. Старий Романський був письменний чоловік; у тім маленькїм сьвітї, що групував ся довкола дому „цьоці“ Кошицької, він був одною з яснїйших звїзд, уважав ся чоловіком розумним і досьвідним. Я пригадую собі доси його страшні рани, які я бачив у шпиталю, коли їх перевивано, і чорну табличку над його головою з написом „Brandwunden“, і великий молитвослов, що лежав обік нього, і його пожовкле, мученицьке лице, що не зраджувало болю, тільки якийсь безмежний смуток...

Якось швидко потім, не дожидаючи батькового видужання, Ясько покинув столярню Гучинського. Майстер був невдоволений із нього, і хоча він витермінував уже чотири роки, не хотів його визволити. Ясько втік із столярні, покинув рідний дім, узявши з собою лиш дещо одежі та два ринські грїшми і пустив ся з тим засобом до Львова. Львів у моїй фантазії лежав десь у мітичній далечині. Зелізниці тоді ще не було, фірою треба було їхати туди дві чи три добі, а пішки йти — я й не знав як довго. Я дивувався Яськовій сьмілості, що він сам, без грошей і без ніякої виразної мети пустив ся в таку далеку дорогу. Перший лист його до матері, що по кількох днях трівожної непевности та пошукувань дав їй нарешті певність, що стало ся з її сином, зробив не малу

сензацію в столярні. Його відчитав сам майстер на голос і обчислював з пам'яті, якою дорогою і як далеко зайшов Ясько першого дня, в яким селі купив собі квасного молока з хлібом, у який коршмі почував. Більше відомостей від нього не доходило до мене. Куди подівся він у Львові і що сталося з ним, я ніколи не довідався. Він згубився для мене безслідно, як річ, що впала з воза підчас скорої їзди.

V.

Кожної п'ятниці і суботи був час артистичного попису „цього“ Кошицької, час малювання скринь. Сю частіше роботи вона найчастіше брала на себе; її малюнки визначалися нечувано сорокати добром фарб і дивовижними контурами цвітів. Що правда, і одно й друге не виходило з утертого з давен-давна шаблону, але цюця любила при малюванню давати волю руці і підмінювати фарби. Замість бурякового обрамлення дасть синє; простолінійне бадиле рослини замість білого зробить зелене, листочки фантастичної „ружі“ розмалює замість у три колісця — в чотири: внутрішнє колісце цинобром, середнє зеленим, потім жовтим або синім, нарешті білим, — листя не було ніякого. Що найбільше, по рогах малюнка умістить іще по одній „ружі“ з листочками в три колісця. Малюючи ходить довкола скрині, окидає ворож знавця всю малятуру, візьме раз горщик із зеленою фарбою, то знов із синьою, червоною, жовтою, білою, і тут підведе, там обведець зробить, там проведе лїнію, доки цілість вповні не задовольнить її невибагливого смаку. І при тім із її уст ненастанно плинуть набожні пісні, в суміш польські й руські. Ось вона викінчує престрашенну „ружу“, якої рисунок і коліри могли б здивувати й найдикшого дикаря, і при тім її голос виводить:

Ах, тяжка страта!
Пекельні врата
Отворяться широко.
А ви грішні
І прокляті
Ідїть в пропасть глибоко!

За хвилину вже її рука, узброєна квачиком із зеленою фарбою, робить по червоному викрутаси подібні до жидівських спіральних звинених пейсів, а з її уст пливе далеко гуманішша течія слів і тонів:

A ty pani dworko,
 Kluczyki na kołku — hej nam hej!
 Kolęda, kolęda, kolęda!
 Każ wódki dolewać,
 Będziem dobrze śpiewać — hej nam hej!
 Kolęda, kolęda, kolęda!

Я зразу дивився з великою набожністю на ті „цьоцині“ артистичні вправи, подивляв її штуку й смак і любувався довершеними творами. Мене найбільше радували ті місця, де були більші хляпи якої будь чистої краски, головню цинобру та синьої фарби. Бляйвайсу я не любив, жовта фарба була мені ненависна і я страшенно здивувався, коли Ясько показав мені у-перве, як із мішанини жовтої фарби з синьою повстає зелена. Ясько мав собі приділену функцію — розтирати фарби на кам'яних плитах, мішати їх і складати готові до відповідних горщиків. Розтиране бляйвайсу та жовтої охри було найтрудніше, і тут Ясько радо приймав мою поміч: оба ми в чотири руки хапали кам'яний товкач і доти водили ним з притиском по плиті, доки під гладким каменем чути було хоч одно зернятко нерозтовченої та нерозмеленої фарби. Всі фарби розводились водою з каруком; але бували випадки, що нам приходилось приготувлювати й олійну фарбу. Дорожші скрині, шафи та ліжка малювались олійною фарбою — і то виключно зеленою. Сей звичай мусів бути досить старий, коли образ „зеленого ліжка“ ввійшов навіть у пісню. Ясько любив співати сю пісню: чи то варячи в залізнім горщику коніпний олій на покост і мішавши його ненастанно залізною лопаткою, чи розтираючи зелену фарбу, змішану вже з жовтою й синьою, він прижмурюючи очі мов півень виводив:

A w ty nowy komorze
 Stoї zielone łoże:
 Ej łoże, łoże, śliczne, zielone,
 Ktoż na tobie będzie spał?

Взагалі столярня дуже часто лунала піснями. Особливо всяка стичність з фарбами та пензлями якось сама собою викликала пісні на уста. Тільки майстер Гучинський не співав ніколи. За те я, навчившись швидко всіх пісень популярних у столярні, допомагав своїм пискливим голосом кожному, а на третім році свого побуту в столярні дійшов до того, що міг помагати „цьоці“ також при малюванню скринь. З якою радістю ходив я з пензлем довкола скрині, держав у руці глечика з фарбою! З якими гордощами

мазюкав я на взір цюциних такі „ружі“, що аж сама цюця брала ся за голову, а челядники прибігали від варстату, оглядали мої малятури і аж лягали зо сьміху! А про те скрині з моїми малятурами мали щастє: задля незвичайних малювил їх купували радше і я готов був стати ся повагою в фаху мальованя скринь, як би доля не призначила мене до иньшого мазюканя. Чоловік а posteriori, оглядаючи круті шляхи та дивовижні серпентини свого життя, знехотя починає по троха хилити ся до фаталізму.

Діла Гучинських ішли добре. На скрині був такий попнт, що в деяких порах при кінці тижня готовими скринями заповнювано майже всю столярню. В таких разях мені стелили спати в такій скрині, а що в столярні йшла робота иноді до пізної ночі, то я рано прокидав ся немов у глибокій криниці: на мою скриню поклали другу, на неї третю і так аж під саму стелю. Аж коли я прокинувши ся починав кукати, купу розбирали і я вилізав із того сховка на сьвіт. Бували й такі часи, що мені доводило ся спати в сьвіжих домовинах, коли в столярні їх роблено більше, а задля браку місця їх не було де класти, як тільки на моім тапчані: тоді домовину клали на тапчан, а мені стелили в ній і я спав прєспокійно, антиціпуючи вічний сон її властивого хозяїна. Та моя мати, довідавши ся про се, запротестувала проти того і мені перестали стелити в домовинах; цюця, здаєть ся, звиняла ся навіть, що вона нічого не знає про се і що Ясько кілька разів стелив мені в домовинах на жарт.

На третім році могого побуту у Гучинських вони зачали будувати свій власний деревляний дім при одній із сусідніх вулиць. Моя цікавість мала тут знов широке поле придивляти ся праці тєслів і тисячним сценам будованя в місті, починаючи від тої, як Гучинський і цюця одного вечера прийшли з міста значно підхмелені і придвигали чималий мішок гроший. З їх розмови я довідав ся, що се вони затагли в столярськїм цеху позичку — мабуть 120 ринських, на ті часи показну суму — і цехова каса виплатила їм ту позичку самими мідяками, так що вони мусїли брати гроші в мішок, мішок на палицю, а палицю за оба кінці обоє на плечі і нести їх так, як ті старозавітні жидівські оглядачі Палєстини несли в табір Ісуса Навина вкрадений дєсь по дорозі здоровенний кєтях винограду. В цеху з нагоди сеї позички був не малий „трактамент“ і наші майстер з майстровою забагрили ся до пізна; ніч була темна, дорога болотяна, мішок із грїшми,

важкий, а ноги в обох нетверді — от і не диво, що обоє прийшли до дому заталяпані, змучені і сердиті одно на одного, і празничний день закінчився сутою сваркою, в якій майстрова побажала майстрови, щоб уже раз виповнив свою обіцянку і зломив собі на троє не одну, але обі ноги і голову в додатку, а майстер в браку сильнішого аргументу вхопив здоровий бляшаний друшляк і так делікатно насадив його цьоці Кошицькій на голову, що вона опинилася мов у старім рицарським шоломі з замкненим візиром, а краї друшляка щільно окрутили її довкола шиї. Ми оба з Яськом мали потім не мало роботи, поки розігнули бляху на стільки, що могли зняти з цьоциної голови сей імпровізований і зовсім невідповідний шолом. Цьоця після того памятного вечера лежала два дні в ліжку, а третього дня вставши до мальовання скринь, з якоюсь пасією раз-у-раз виспівувала ту строфу польської колядки, де згадувалось ім'я майстра — Войтіх, і за кожним разом махала грізно квачем у його бік, співаючи:

Big Wojtek bez portek po śniegu, po grudzie:
Smieją się, cieszą się: cha-cha-cha-cha ludzie!

А майстер мовчки робив при варстаті і при кождім таким натаку червонів ся мов буряк.

VI.

Скінчивши так звану нормальну школу у Василянів я перейшов на иньшу станцію і цьоця Кошицька з її столярнею щезла з обрія мого життя. Тільки геть пізнійше, вже будучи на університеті, я довідався про сумне закінчене її домашньої драми.

Пошлюбні св'ічки віщували їй правду, та далеко не всю. Вона пережила свого значно молодшого чоловіка, а третій завів її до гробу; сей третій, то був ревматизм. Гучинський надто вмираючи лишив їй памятку по собі: він поручив ся в якійсь касі за значнійшу позичку, зятягнену якимось його знайомим; сей знайомий не заплатив позички, і швидко по смерті Гучинського каса зліцитувала новий дім його вдови і викинула її, стару, немичну і розбиту параліжем, на вулицю. Хвороба відняла їй ноги і вона не могла навіть ходити за жебраним хлібом, а мусіла повзати на руках, волочучи немичні ноги за собою. В таким стані вона проводила дні під церквою св. Трійці або під польським костелом.

Сиділа мовчки, не просячи, не благаючи милостині і якось знехотя простягаючи руку, коли хто з її давніх знайомих подавав їй пару центів. Зів'яла, звюкла, лице покрите морщинами, пальці покорчені та повикручені ревматизмом, тільки в очах сьвітлив ся розум і енергія, але їх сьвітло притемнене було хмарою глибокого смутку, тою самою хмарою, якої крило я у-перве бачив на мученицькім лиці попареного на фабриці Романського. Скільки то сьвітлих та енергічних очий затемнює та хмара по наших місточках!

Іван Франко.

